

УДК 37.06-055.52-053.5](045)

Ольга Володимирівна Чистяк,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
лабораторії психології спілкування,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4583-4933
email: cholga1204@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ У СТОСУНКАХ ДИТИНИ З БАТЬКАМИ ЩОДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуто стадії налагодження контактної взаємодії між батьками та дітьми, які є важливими у процесі формування взаєморозуміння. За результатами дослідження здійснено аналіз основних дослідницьких ліній статистично значущих взаємозв'язків між інтересом батьків щодо успішності дитини та їх вмінням мотивувати дітей до навчання; між емоціями, що відчуває дитина поруч з батьками та реальна кількість часу витрачена на спілкування з ними та ін. Охарактеризовано респондентів, що брали участь в дослідженні (місце проживання, вік, клас, стать та ін.).

Ключові слова: мотивація, комунікація, когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти, взаєморозуміння, батьківсько-дитяче спілкування.

Olha Chystiak,
PhD in Psychology, Associate Professor,
Senior Research Officer Department
of Psychology of Communication,
Institute of Social and Political Psychology
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4583-4933
cholga1204@gmail.com

FEATURES OF ACHIEVING MUTUAL UNDERSTANDING IN THE RELATIONSHIP OF THE CHILD WITH PARENTS REGARDING THE EDUCATIONAL PROCESS

The stages of establishing interaction between parents and children, which are important in the process of forming mutual understanding is considered in the article. The socio-psychological tools for studying the conditions of mutual understanding in parent-child relations in the conditions of reforming school education during the war are characterized. The study results of cognitive, emotional and behavioral components are analyzed and the hypotheses of these results are presented. It was found that in adolescents the emotional component is more intense than the motivational and cognitive one. The reason for that may be the adolescents age characteristics. According to the results of the study, an analysis of the main research lines of statistically significant interaction between the parents' interest in a child's success and their ability to motivate their children to learn; between emotions which a child feels being with parents and the real amount of time spent communicating with them, etc.

The results of the questionnaire show that parents communicate little with children, but the children themselves are not always ready to go on a frank conversation with their parents and tell them about school life or relationships with friends. The moderators on whom the above-mentioned relationships may depend on are defined, they may be: the child's age, the experience of parents, the parenting style, the involvement of parents in the school life of children, etc. The respondents who participated in the study (place of residence, age, class, gender, etc.) are characterized. The correlation analysis which shows the relationship between the studied components was conducted. It is determined that in order to improve the results of the educational process, it is necessary to establish mutual understanding in parent-child relations and support of adolescents from parents.

Key words: motivation, communication, cognitive, emotional, behavioral components, mutual understanding, parent-child communication.

Війна внесла глобальні зміни в освітній процес закладів загальної середньої освіти країни: заміна очної системи навчання на онлайн форму з превалюванням самостійних форм навчання; переривання занять через оголошення тривоги та переміщення учнів в укриття; навчання дітей з сімей, які перебувають за межами України; збільшення запиту на сімейні форми навчання. Згідно звіту за результатами дослідження державної служби якості освіти України в умовах дистанційного навчання освітній процес є недостатньо гнучким та обмеженим щодо використання різних видів освітньої діяльності [8]. Як зазначають психологи при дистанційній формі навчання між учнями відсутня жива комунікація, а саме навчання вимагає високого рівня самоконтролю та самоорганізації дитини. Також зазнало змін і спілкування між батьками та дітьми. Потреба дітей в допомозі зі сторони батьків з питань освоєння нового матеріалу зростає, а можливості батьків більше приділяти увагу дітям зменшилися. Зокрема, виховання, в більшій мірі, лягло на плечі матерів, оскільки в багатьох сім'ях чоловіки мобілізовані. За таких умов підвищується значення досягнення взаєморозуміння між батьками та дітьми щодо освітнього процесу. Взаєморозуміння в цьому контексті визначається як спільне розуміння та взаємне уважне ставлення між батьками та дітьми, що сприяє плідній співпраці та ефективному навчанню. Перше, що варто відзначити, це вплив взаєморозуміння на мотивацію та навчальний успіх дитини. Коли батьки розуміють потреби та інтереси своєї дитини, вони можуть краще підтримувати його або її в навчальних зусиллях. Відчуття підтримки та розуміння з боку батьків мотивує дітей до досягнення власних цілей у навчанні. Друге, взаєморозуміння сприяє побудові здорових взаємин між батьками та дітьми, що, в свою чергу, створює позитивне навчальне середовище. Коли діти відчують, що їхні думки, почуття та потреби враховуються, вони більш відкриті до спілкування та співпраці з батьками щодо навчальних завдань та викликів. Нарешті, взаєморозуміння в освітньому процесі допомагає батькам та дітям спільно вирішувати проблеми та знаходити ефективні стратегії навчання. Відкритий та довірливий діалог між ними сприяє вирішенню конфліктів, розвитку взаємопідтримки та позитивному впливу на навчальний процес. Отже, взаєморозуміння між батьками та дітьми відіграє критичну роль у формуванні успішного та задоволеного освітнього середовища, де кожен учасник відчуває себе цінним та підтриманим. Все вище сказане і обумовило предмет нашого дослідження.

Метою написання цієї наукової статті є вивчення особливостей побудови взаєморозуміння між батьками та дітьми щодо освітнього процесу та проаналізувати взаємодію між батьками та дітьми як ключовий чинник успішності навчання та психосоціального розвитку дитини. В контексті цього були поставлені наступні завдання: провести огляд досліджень з питань взаєморозуміння батьків та дітей щодо їх освіти; визначити ключові аспекти взаєморозуміння між батьками та дітьми, що можуть впливати на психосоціальний стан дитини та її освітню успішність.

Наразі в області взаєморозуміння між батьками та дітьми існують різні цікаві дослідження, які висвітлюють різні аспекти цієї проблематики. Найбільш вагомими з цього питання є дослідження Дж. Готман, що спрямовані на вивчення родинних взаємин, включаючи взаєморозуміння між батьками та дітьми. Він досліджує взаємозв'язок між батьківськими стосунками, способами взаємодії та впливом цього на дитину. Дослідження Д. Таннен зосереджені на мовній комунікації та її вплив на взаєморозуміння між різними членами родини. Вона досліджує, які аспекти мовлення сприяють позитивним взаєминам між батьками та дітьми. Д. Баумрінд вивчає стилі батьківства та їх вплив на взаєморозуміння та розвиток дітей. Її дослідження допомагають розуміти, як різні підходи до виховання впливають на стосунки в родині. Дослідження А. Фабер та Е. Мазліш зосереджені на способах покращення комунікації між батьками та дітьми. Вони розробили ряд методів та стратегій, спрямованих на підвищення рівня взаєморозуміння в родині.

Однією з українських науковців, яка досліджувала взаєморозуміння між батьками та дітьми, є Тетяна Яблонська. Її дослідження та публікації стосуються різних аспектів взаємодії між батьками та дітьми, включаючи комунікацію, конфлікти, виховання тощо. Ці науковці та інші дослідники активно вносять вагомий внесок у розуміння взаєморозуміння між батьками та дітьми та розвиток відповідних стратегій для покращення стосунків в родині та навчання дітей.

Теоретичною основою нашого дослідження послуговували загально-наукові підходи щодо психології розвитку дитини (Костюк, Приходько, Максименко) теорії пізнання (І. Булах, Д. Баумрінд, В. Волошина, І. Степаненко та ін.), що в міжособистісних стосунках досягається на основі взаєморозуміння між його учасниками (Л. Кірічук, Д. Кун, Л. Фестінгер, Піаже, Д. Елкінд, Е. Гофман та інші). Також для нашого дослідження є важливі положення щодо соціалізації дитини (Г. Балл, А. Дмитренко, М. Корнев, В. Москаленко, Ш. Надірашвілі), теорії комунікації, зокрема, в умовах освітнього процесу, що регулюють взаємодію в системі «вчителі-учні-батьки».

На основі теоретичного аналізу нами було розроблено соціально-психологічний опитувальник для здійснення емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках в умовах реформування шкільної освіти. Розроблений опитувальник містить 15 тверджень (Додаток 1). Згідно з запропонованою інструкцією досліджувані мали змогу оцінити твердження, що відносилися до когнітивного, емоційного або поведінкового компонентів. Оцінка представлених тверджень здійснювалась респондентами за десятибальною шкалою – від «1» до «10» балів. Оцінка «10» означала цілковиту згоду із твердженням, а оцінка «1» – абсолютну незгоду з ним. Названі якісні характеристики дитячо-батьківських стосунків визначають сутність взаємодії батьків і дитини. Емпіричне дослідження реалізовано впродовж декількох взаємопов'язаних етапів, у ході яких вирішувались питання підготовки, організації і проведення дослідження за допомогою загальнонаукових методів – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, теоретичного моделювання, збору і статистичної обробки емпіричних даних. Вибірка учнів складалася з 499 осіб – учнів 5-6 класів Волинської області, Запорізької області, м. Києва, з них 55,1 % – дівчат і 44,9 % – хлопців. Обробка результатів здійснювалась методом кореляційного аналізу, за для встановлення взаємозв'язку між досягненням взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках та іншими умовами їх взаємодії (оцінка, показники успішності, час виконання домашніх завдань, інтереси тощо).

Перш ніж описати результати нашого дослідження, хочемо зауважити, що досягнення взаєморозуміння між батьками та дітьми розглядається як умова відкритості дітей до засвоєння нових знань, умінь та навичок. Зокрема, Д. Еггебен виділив наступні стадії досягнення взаєморозуміння між членами сім'ї для налагодження контактної взаємодії:

1. Нагромадження згоди – передбачає зменшення рівня напруженості та тривожності у спілкуванні між батьками та дітьми, створення позитивної атмосфери. Важливо підібрати спільні теми для розмови, які були б цікавими і батькам, і дітям. Для того щоб з'ясувати чим цікавиться співрозмовник (дитина), необхідно починати розмову з чогось елементарного (музика, види спорту, природа, кіно, ігри), ставити запитання та через позитивні відповіді скеровувати розмову в правильне русло. Таким чином батькам буде легше з'ясувати причину успішності/неуспішності з того чи іншого предмету. Спонукаючи до відвертості, дитина навчиться аналізувати різні ситуації, робити, з допомогою дорослого, висновки та долати труднощі, пов'язані з її шкільним життям і не тільки. На цій стадії досягається первинна співзвучність, збіг висновків і суджень, зменшується самоконтроль за висловлюваннями.

2. Пошук спільних інтересів. Для дитини дуже важливо, щоб батьки були на одній хвилі з ними. Це може проявлятися через спільне проведення часу, спільну діяльність, участь батьків у заходах, що цікавлять дитину. В результаті цього у батьків та дітей з'являються і накопичуються спільні інтереси, захоплення, формуються спільні погляди. Важливо виявити схильність і підтримку до захоплення дитини, показати зацікавленість до того, що хвилює і цікавить її. Існують випадки коли батьки ставлять заборону на захоплення дитини, керуючись власним досвідом, або нав'язуючи свої захоплення. В такій ситуації дитина буде шукати однодумців серед чужих.

3. Взаємне прийняття особистих якостей та цінностей. На цьому етапі обговорення встановлюється позитивна емоційна атмосфера, що служить відправною точкою для поглиблення взаєморозуміння. Мета полягає в тому, щоб співрозмовник усвідомив, що є не лише спільні інтереси, але й схожі погляди та характерні особливості.

4. Виявлення якостей, небезпечних для взаємодії. На цьому етапі дитина має потребу поділитися своїми тривогами та ситуацією, яка цю тривогу викликає. У неї є потреба проговорити та проаналізувати стан взаємодії між нею та батьками.

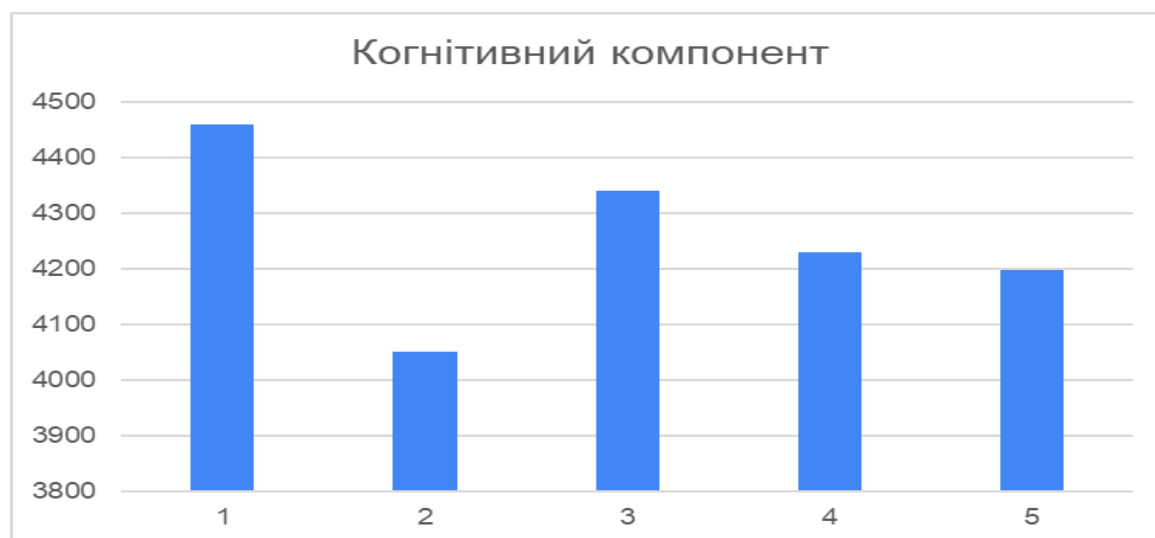
5. Реалізація поставлених цілей. Ця стадія характеризується налагодженням стосунків з обох сторін, як зі сторони батьків так і зі сторони дитини. Це сприяє швидкій реалізації поставленої мети, яку поставив для себе ініціатор спілкування. На цій стадії іде обговорення щодо змін характеру та поведінки дитини, що сприяє пришвидшенню вирішення поставлених задач.

6. Узгоджена взаємодія. Ця стадія характеризується обговоренням поставлених питань, які існували до початку взаємодії, оскільки всі бар'єри нейтралізовано, встановлено довіру та з'явилася можливість неупередженого сприйняття аргументів та доказів, без нашарування впливу особистісних якостей та психологічних бар'єрів [7, с. 190–191].

В рамках нашого дослідження у структурі взаєморозуміння батьків і дітей ми виділяємо такі компоненти: когнітивний (знання про цінності взаєморозуміння батьків і дітей), емоційний (ставлення до світу, відображене у свідомості батьків і дитини крізь призму цінностей і виражене в моральних почуттях (співпереживання, співчуття), поведінковий (відповідальна поведінка та вчинки). Тож в оцінці твердженням спрямованих на дослідження когнітивного компоненту, дитина відображає своє бачення щодо включення батьків у її освітній процес, а саме: наскільки батьки цікавляться її успіхами в навчанні, знають та підтримують її інтереси, враховують можливості в освітньому процесі, ознайомлені із засобами мотивації своєї дитини до навчання та готовністю їх застосування, презентують дитині своє бачення щодо її освіти. Іншими словами, це те, як діти оцінюють піклування батьків про них.

Аналізуючи результати оцінки тверджень когнітивного компоненту, найбільшу оцінку отримало твердження «Я знаю, що мої батьки цікавляться моїми успіхами в навчанні», а найнижчу оцінку отримало твердження «Мої батьки знають як мене мотивувати до навчання».

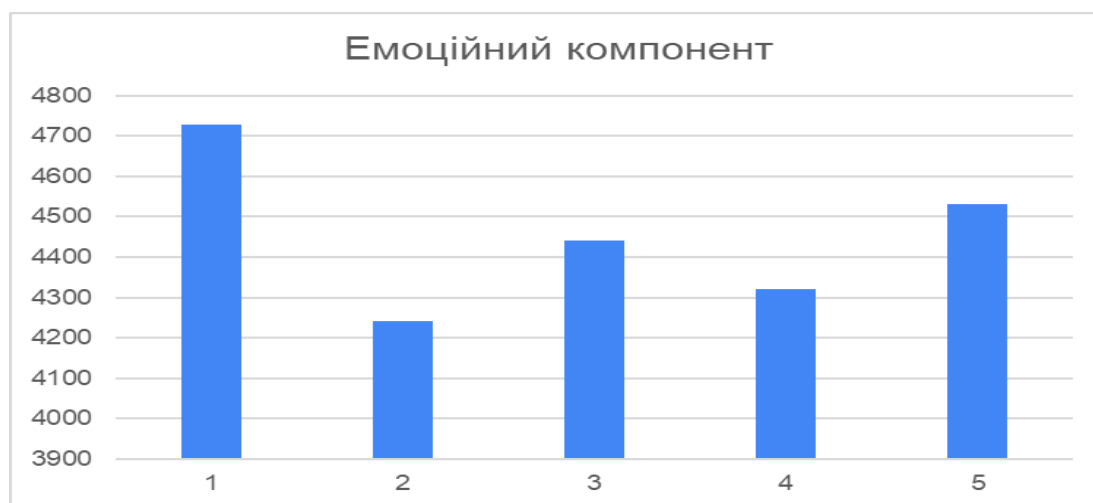
Дослідження показало, що батьки цікавляться успіхами в навчанні своїх дітей, але не завжди приймають міри щоб покращити результати. Це може бути короткотривалий інтерес, що стосується балів за предмети або результатів за якийсь із видів контролю.

Рис.1. Розподіл відповідей респондентів згідно питань когнітивного компоненту взаєморозуміння

Оцінка інших тверджень цього компоненту показує, що значна кількість респондентів відчувають підтримку їхніх інтересів з боку батьків хоч і вважають, що вони не завжди реально оцінюють їхні можливості. Також дослідження показують, що батьки не завжди обговорюють з дітьми свою позицію щодо їхньої освіти.

Твердження, спрямовані на дослідження емоційного компоненту взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках, характеризують рівень емоційного комфорту дитини в сім'ї. В них відображається наскільки діти пишаються своїми батьками, довіряють їм, діляться з ними своїми радощами та невдачами, а також наскільки дітям подобається знаходитися поруч зі своїми батьками.

Рис.2. Розподіл відповідей респондентів згідно питань емоційного компоненту взаєморозуміння

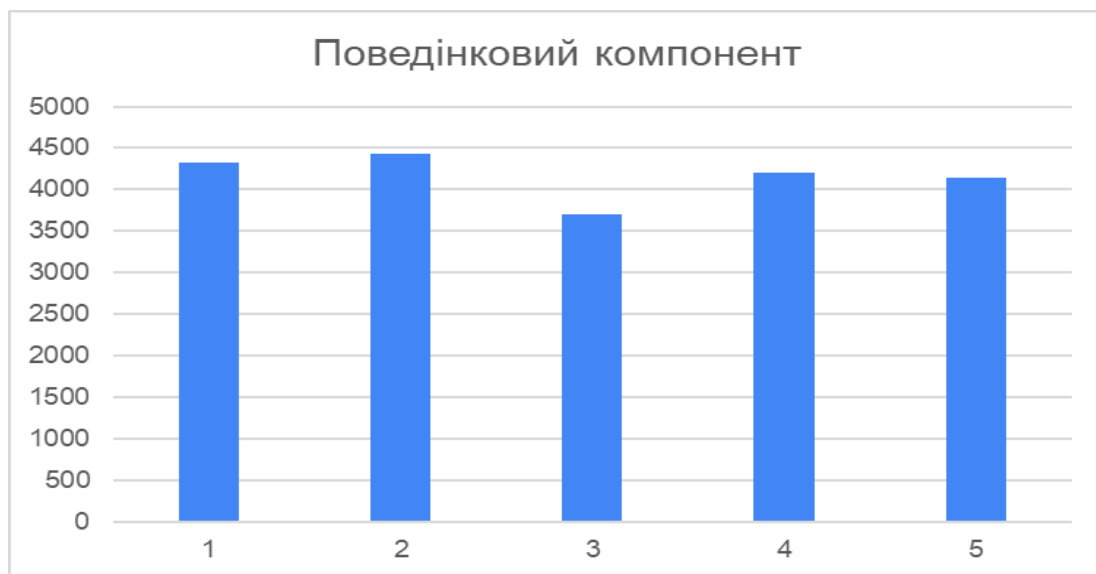
З діаграми видно, що найвищу оцінку в дослідженні емоційного компоненту отримало твердження «Я пишаюся своїми батьками», а найнижчу оцінку отримало твердження «Моя думка враховується в плануванні сімейного відпочинку».

Спільна діяльність батьків та дітей в сім'ї висвітлена в твердженнях, які акцентують увагу на дослідженні поведінкового компоненту. Взаємодія між батьками та дітьми не

обмежується лише вербальними спілкуваннями; вона включає також конкретні дії, реакції та рольові взаємовідносини.

Поведінковий компонент діяльності в сім'ї розглядається як індикатор якісного взаємодії та адаптації між батьками та дітьми. Він допомагає виявляти конкретні зразки поведінки, які сприяють або, навпаки, заважають ефективній комунікації та взаєморозумінню. Дослідження поведінкового компоненту може включати аналіз спільних активностей, таких як спільні ігри, робота над проєктами або побутові справи, а також вивчення реакцій на конфліктні ситуації, стратегій вирішення конфліктів та способів співпраці в різних життєвих ситуаціях.

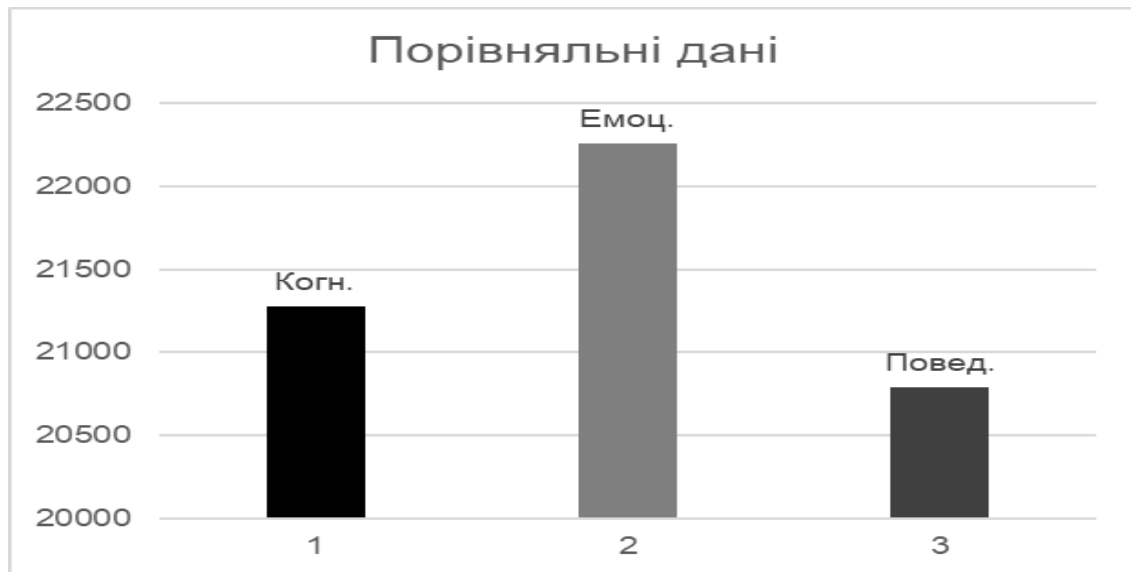
Такий підхід до вивчення взаємодії між батьками та дітьми дозволяє отримати глибше розуміння динаміки сімейних відносин та ідентифікувати ключові аспекти, які можуть бути вдосконалені для підтримки здорових та позитивних стосунків у сім'ї.

Рис.1. Розподіл відповідей респондентів згідно питань поведінкового компоненту взаєморозуміння

У третій групі – «Учнів» – досліджуваними найбільш високо було оцінено такі твердження: « Я пишаюся своїми батьками»; «Мені подобається знаходитись поруч зі своїми батьками»; Найнижчі оцінки виявлено щодо таких тверджень опитувальника, як: «Більшу частину свого вільного часу я проводжу з батьками»; «Мої батьки знають як мене мотивувати до навчання»; «Батьки розмовляють зі мною на теми, які мене цікавлять»

Якісний аналіз отриманих даних показав, що емоційна прихильність між батьками і дітьми посилює між ними дружні стосунки. Діти наголошують, що за таких умов, хоча батьки і цікавляться їхніми освітніми успіхами, однак, не завжди виступають активними учасниками і залишаються лише спостерігачами. Зі свого боку батьки зазначають, що для них дружні стосунки з дитиною є вагомішими ніж шкільна успішність, а ситуація війни змусила їх переоцінити ставлення до життя дитини, як більшої цінності ніж її успішність в школі. Натомість в оцінці дітьми спільно проведеного часу з батьками отримали низьку оцінку. Це можна пояснити тим, що на етапі підліткового розвитку референтною групою виступають однолітки, а не батьки.

Рис.4. Розподіл відповідей респондентів згідно компонентів взаєморозуміння

Можемо констатувати, що емоційний компонент взаєморозуміння є вагомим аспектом мотиваційного ставлення до навчання та загальної успішності учнів. Наше дослідження підтвердило, що саме цей компонент є найбільш значущим у досягненні взаєморозуміння з дітьми підліткового віку. Водночас, варіативність його проявів є настільки високою, що це може ускладнити процес досягнення взаєморозуміння дітей з боку батьків і саме тому стати для них супер-задача.

Серед мотиваційного, когнітивного та емоційного компонентів у підлітків переважає емоційний. Причиною такого результату можуть бути вікові особливості підлітків, в яких інтенсивно проявляються емоції, однак саморегуляція, мисленеві процеси та мотивація розвинені та проявляються в меншій мірі. Це є однією із причин для налагодження взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках та надання підтримки в освітньому процесі підліткам. Взаєморозуміння між батьками та дітьми має велике значення для стабільного психосоціального стану підлітка. Відкрита та емпатична комунікація дозволяє дитині висловлювати свої почуття та думки, а батькам – розуміти їхні потреби та переживання. Взаєморозуміння характеризується також взаємною повагою та визнанням прав дитини на власну думку та самовираження. Немаловажною є допомога батьків у спільному вирішенні конфліктів та пошук компромісних рішень, що сприяє побудові здорових відносин, які позитивно впливають на навчальний процес та загальний розвиток дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Степаненко І. М. Теоретичні підходи до проблеми вікових особливостей прояву сором'язливості. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць Запорізького національного університету, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. Вип. № 2 (16). С. 108–114.
2. Яблонська Т.М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. *Український соціум*. 2004. № 2 (4). С. 80–84.
3. Ainsworth-Vaughn N. Deborah Tannen (ed.). *Gender and conversational interaction*. (Oxford studies in sociolinguistics.) Oxford & New York: Oxford University Press, 1993. Pp. xiv, 327. *Language in Society*. 1995; 24 (2), P. 276–279. doi:10.1017/S0047404500018662

4. Baumrind D. Authoritative parenting revisited: History and current status. In R. E. Larzelere, A. Sheffield, A. W. Harrist (Eds.). *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development*. 2013. Washington, DC: American Psychological Association.
5. Eggebeen D.J. Race, Family Structure and Changing Poverty among American Children / D.J. Eggebeen, D. Licher. *American Sociological Review*. 1991. № 56 (6). P. 801–817
6. Faber Adele and Elaine. *Mazlish How to Talk so Kids Will Listen & Listen so Kids Will Talk*. New York, N.Y., Avon, 1982. URL: <https://drogmedia.net.ua/2022/09/14/iak-dystantsijne-navchannia-vplyvaie-na-uspishnist-zdobuvachiv-osvity-rezultaty-doslidzhennia/> (дата зверненн: 24.04.2024).
7. Gottman J., Gottman J. The natural principles of love. *Journal of Family Theory and Review*. 2017. 9. P. 7–26.

REFERENCES

1. Stepanenko, I. M. (2019). Teoretychni pidkhody do problemy vikovykh osoblyvostei proiavu soromiazlyvosti [Theoretical approaches to the problem of age-related characteristics of shyness]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Zaporizhzhia: ZNU, *Vyp. № 2 (16), 108–114* [in Ukrainian].
2. Iablonska, T.M. (2004). Aktualni problemy doslidzhen suchasnoi simi v Ukraini [Actual problems of modern family research in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium*. № 2 (4), 80–84 [in Ukrainian].
3. Ainsworth-Vaughn, N., Deborah, Tannen (ed.). (1993). *Gender and conversational interaction*. (Oxford studies in sociolinguistics.) Oxford & New York: Oxford University Press, Pp. xiv, 327. *Language in Society*. 1995; 24 (2), 276–279. doi:10.1017/S0047404500018662
4. Baumrind, D. (2013). Authoritative parenting revisited: History and current status. In R. E. Larzelere, A. Sheffield, A. W. Harrist (Eds.). *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development*. Washington, DC: American Psychological Association.
5. Eggebeen, D.J., Race (1991). Family Structure and Changing Poverty among American Children / D.J. Eggebeen, D. Licher. *American Sociological Review*. № 56 (6), 801–817.
6. Faber, Adele and Elaine. (1982). *Mazlish How to Talk so Kids Will Listen & Listen so Kids Will Talk*. New York, N.Y., Avon, URL: <https://drogmedia.net.ua/2022/09/14/iak-dystantsijne-navchannia-vplyvaie-na-uspishnist-zdobuvachiv-osvity-rezultaty-doslidzhennia/>
7. Gottman, J., Gottman, J. (2017). The natural principles of love. *Journal of Family Theory and Review*, 9, 7–26.

Подано до редакції: 13.04.2024.